

บทที่ 1

บทนำ

1.1 เหตุผลและความสำคัญ

การเปลี่ยนแปลงของสังคมเศรษฐกิจไทย นับตั้งแต่การเปิดประเทศโดยการทำสนธิสัญญาบาวริงกับอังกฤษใน พ.ศ.2398 จนปัจจุบัน ทำให้ได้ข้อสรุปที่ชัดเจนว่าภาคการค้าโดยเฉพาะภาคการส่งออกเป็นกลไกสำคัญสำหรับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ การเร่งพัฒนาเศรษฐกิจโดยเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นภาระกิจที่สำคัญ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ต้นทุนของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศก็คือ ความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาคุณภาพชีวิต และการที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ทั้งในระดับบุคคลและประเทศ ต้นทุนที่ว่านี้ดูเหมือนจะมีค่าสูงขึ้นจนทำให้มีคำถามว่าประเทศไทยจะยังคงยึดยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศเช่นนี้ต่อไปอีกหรือ

ถ้าหากหันมาพิจารณาการพัฒนาท้องถิ่นควบคู่ไปกับการพัฒนาประเทศในระดับมหภาค การพัฒนาท้องถิ่นได้เริ่มขึ้นในปี 2485 โดยกระทรวงมหาดไทยได้กำหนดแผนบูรณะชนบทไว้ในแผนงาน อาจกล่าวได้ว่างานพัฒนาท้องถิ่นไทยเท่าที่ผ่านมาเกือบครึ่งศตวรรษ ส่วนใหญ่อยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทย โดยมีกรมพัฒนาชุมชน และกรมการปกครองเป็นหน่วยงานหลัก ได้มีการวิเคราะห์ว่าเนื่องจากโครงสร้างการปกครองของไทยมีลักษณะกระจุกตัวของอำนาจ ดังนั้นงานพัฒนาชนบทที่ดำเนินการโดยรัฐบาล จะเน้นความมั่นคงของประเทศ และการทำงานด้านพัฒนาจะมีลักษณะเป็นการสั่งการหรือกำหนดมาจากเบื้องบน โดยประชาชน มิได้มีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางในการพัฒนาชุมชนของเขา เป็นรูปแบบการพัฒนาภายใต้ระบบอุปถัมภ์ที่มีผู้ให้และผู้รับ ผู้ใหญ่ผู้น้อย

แนวคิดในการพัฒนาชนบทโดยองค์กรของประชาชนของรัฐ ได้พัฒนาในรูปของการจัดให้มีสภาตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล ในปี 2537 แต่กระนั้นก็ยังเป็นองค์กรที่เป็นทางการ และอยู่ในการกำกับของรัฐบาลอยู่นั่นเอง

จุดอ่อนของการพัฒนาชนบทตามแนวทางของรัฐ ทำให้เกิดองค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนมาก องค์กรพัฒนาเหล่านี้ (มูลนิธิอาสาพัฒนาเพื่อสังคม มูลนิธิสภาคริสตจักร มูลนิธิบูรณะชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน ฯลฯ) แม้จะมีวัตถุประสงค์ กิจกรรม ขอบเขตการทำงานที่ต่างกันบ้าง แต่มีแนวคิดในการพัฒนาที่เหมือนกันอยู่อย่างหนึ่งคือ ถือว่าเป้าหมายของการพัฒนาชนบทก็คือการเพิ่มและพัฒนาศักยภาพและความสามารถของชุมชน เพื่อให้สามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาของเขาได้ด้วยตัวของตนเอง ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อการพัฒนา ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วม ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงกิจกรรมสิ้นสุดลง องค์กรพัฒนาเหล่านี้ยังได้ตระหนักอีกว่าการพัฒนาจะต้องมี

ลักษณะเป็นบูรณาการ (integrated) ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ คือ การพัฒนาด้านสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง อย่างต่อเนื่องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

พร้อมๆ กับการเติบโตและการขยายเครือข่ายการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน ได้มีการค้นพบว่า ในการดำรงอยู่และการพัฒนาที่ยั่งยืน และมีเสถียรภาพของชุมชนได้มีการกลับไปสู่วัฒนธรรมดั้งเดิม นั่นคือ การพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ ได้มีการค้นพบ ประชาชนชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไป ซึ่งเมื่อได้รับการสนับสนุนและนำไปประยุกต์ใช้ก็จะกลายเป็นพลังขับเคลื่อนชุมชนไปสู่ชุมชนที่พัฒนาและพึ่งพาตนเองได้ การก่อตั้งกองทุนหมู่บ้านของพ่อผาย สร้อยสะกลาง บ้านสระภูม จังหวัดบุรีรัมย์ การทำเกษตรแบบผสมผสานของมหาอยู่ ศูนย์รัช ที่จังหวัดสุรินทร์ ของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ที่อำเภอสนามชัย จังหวัดฉะเชิงเทรา โครงการพัฒนาของหลวงพ่อนาน เจ้าอาวาสวัดสามัคคี ตำบลนาสร้าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เป็นตัวอย่างของโครงการพัฒนาซึ่งอาศัยภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทำให้ชุมชนมีกินมีใช้ มีเหลือพอขาย สร้างความสมดุลให้แก่ธรรมชาติ มีการพัฒนาจิตใจไปพร้อมๆ กัน และกล่าวกันว่าสามารถสร้าง "ภูมิคุ้มกัน" ต่อผลกระทบหรือโรคภัยที่มาจากภายนอกได้เป็นอย่างดี

ในขณะที่แนวคิดที่ว่าด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนากำลังได้รับความสนใจมากขึ้น ก็มีคำถามว่า แนวทางการพัฒนาชุมชนเช่นนี้จะสามารถคงอยู่ และสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาระดับมหภาคหรือไม่ จะมีทางประนีประนอมกัน ได้อย่างไรระหว่างเศรษฐกิจเพื่อการค้ากับเศรษฐกิจเพื่อยังชีพ

เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริหรืออาจจะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งสำหรับความอยู่รอดของชุมชน และเศรษฐกิจไทย เพราะในช่วงไม่กี่ปีมานี้ได้มีการนำเอาแนวคิดและวิธีการทำการเกษตรตามแนวทางทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้และขยายผลไปยังเกษตรในภูมิภาคต่างๆ มากยิ่งขึ้น A

การศึกษาวิจัย การประยุกต์ใช้ทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ จะให้ความสำคัญต่อการนำทฤษฎีใหม่ไปขยายผล ซึ่งจะทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหมู่เกษตรกรและชุมชนหลังจากได้ดำเนินการตามโครงการไปแล้ว

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย

1. ศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนในด้านต่าง ๆ หลังจากที่ได้นำเอาทฤษฎีใหม่ไปประยุกต์ใช้ โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจ เช่น รายได้ อาชีพ การใช้แรงงาน ในขณะที่เดียวกันจะศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น คุณภาพชีวิต ความสามารถในการพึ่งตนเอง และความสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่นในชุมชน เป็นต้น

2. ศึกษาปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดจากการดำเนินงานของโครงการทฤษฎีใหม่ ทั้งในทัศนะของเจ้าหน้าที่โครงการ เกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการ และเสนอแนะแนวทางในการแก้ไข ปัญหา

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษานี้มุ่งศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของครัวเรือนเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการขยายผลทางทฤษฎีใหม่ที่ดำเนินการโดยศูนย์ศึกษาและพัฒนา และโครงการพัฒนาอื่น ๆ ที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่นี้ในภูมิภาคต่าง ๆ

การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกรที่สำคัญได้แก่ ลักษณะกิจกรรมในไร่นา รายได้และรายจ่าย ความมั่นคงในรายได้ ภาวะหนี้สิน การใช้แรงงานในไร่นา เป็นอาทิ ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมที่สำคัญได้แก่ การพักผ่อนของเกษตรกร การพบปะพูดคุยกับเพื่อนบ้าน ความสุขหรือความพึงพอใจในการประกอบอาชีพตามแนวทางทฤษฎีใหม่ การใช้สารเคมี สภาพความร่ำรวยของไร่นาและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ

การศึกษานี้จะครอบคลุมกลุ่มเกษตรกรทั้งที่เข้าร่วมและไม่เข้าร่วมโครงการ ที่ตั้งบ้านเรือนในรอบ ๆ บริเวณศูนย์ศึกษาพัฒนา หรือหน่วยงานที่ขยายโครงการในพื้นที่ต่าง ๆ พื้นที่เป้าหมายเป็นพื้นที่ที่มีการขยายผลทฤษฎีใหม่แล้วพอสมควร และเป็นพื้นที่ที่พยายามให้กระจายอยู่ตามภาคต่าง ๆ ของประเทศ ซึ่งได้แก่พื้นที่ต่อไปนี้

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อำเภอคอกยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ศูนย์พัฒนาการเกษตรภูสิงห์ อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ

โครงการอ่างเก็บน้ำสีเสียด อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณวัดมงคลชัยพัฒนา อำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสระบุรี

โครงการขุดสระเก็บกักน้ำตามทฤษฎีใหม่ อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์

1.4 สมมติฐานของการวิจัย

ผู้วิจัยมีสมมติฐานในการศึกษาดังนี้

เกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการจะมีการเปลี่ยนแปลงในด้านการประกอบอาชีพที่มีกิจกรรมในไร่นาในลักษณะที่หลากหลาย มีความมั่นคงในด้านรายได้ และความสามารถในการพึ่งตนเองได้ระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตามโอกาสในการเข้าร่วมโครงการของเกษตรกรย่อมไม่เท่าเทียมกันด้วยปัจจัยบางประการ จึงจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินงานของโครงการบ้างบางประการ

1.5 ระเบียบวิธีการวิจัย

1.5.1 รูปแบบการวิจัยและแหล่งข้อมูล

วิธีการวิจัยของงานศึกษานี้ จะใช้การวิจัยเอกสาร (Document research) ควบคู่ไปกับการสำรวจภาคสนาม ดังนั้นจึงต้องอาศัยสารสนเทศจากทั้งระดับปฐมภูมิและทุติยภูมิ ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินโครงการทฤษฎีใหม่ของหน่วยงานต่าง ๆ เช่นสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร กระทรวงมหาดไทย และสถาบันวิชาการต่างๆ ที่ทำงานวิจัยศึกษาเกี่ยวกับโครงการทฤษฎีใหม่ ในขณะเดียวกันก็ต้องติดตามสอบถามและเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงาน และผลการดำเนินงานจากเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน เกษตรกรผู้เข้าร่วม โครงการ รวมทั้งเกษตรกรที่มีได้เข้าร่วมโครงการ

1.5.2 กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่มุ่งศึกษาวิจัยในที่นี้คือ กลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการทฤษฎีใหม่ โดยเลือกเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการเป็นกลุ่มตัวอย่างในสัดส่วนร้อยละ 30% ของผู้เข้าร่วมโครงการทั้งหมด และเมื่อให้ได้ข้อมูลที่รอบด้านมากขึ้น กลุ่มตัวอย่างที่คณะผู้วิจัยจะต้องเก็บรวบรวมข้อมูลมาประกอบด้วย คือ กลุ่มเกษตรกรที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการ โดยเลือกในจำนวนเท่ากับผู้เข้าร่วมโครงการ นอกจากนั้นยังได้สอบถามเจ้าหน้าที่ระดับหัวหน้าโครงการในแต่ละพื้นที่ แห่งละ 1 คนด้วย หลักเกณฑ์ที่ใช้ในการสุ่มตัวอย่างมีหลายหลักเกณฑ์เช่น ลักษณะของพื้นที่ (การเดินทางเข้าไปในพื้นที่ง่ายหรือยาก) ขนาดของที่ดินทำกิน และฐานะของเกษตรกร รวมทั้งเป็นเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จหรือไม่ในการทดลองทำโครงการทฤษฎีใหม่ (ในทรรศนะของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน)

เกษตรกรตัวอย่างที่ถูกสัมภาษณ์ มีดังนี้

พื้นที่	เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ	เกษตรกรที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการ
ศูนย์ฯ ห้วยทราย ชะอำ	6	6
ศูนย์ฯ ห้วยฮ่องไคร้ เชียงใหม่	5	5
ศูนย์ฯ เขาทินซ็อน ฉะเชิงเทรา	9	9
ศูนย์ฯ ภูสิงห์ ศรีสะเกษ	9	9
ศูนย์ฯ เฉลิมพระเกียรติ สระบุรี	21	21
ศูนย์ฯ เขาวง กาลสินธุ์	45	45
โครงการอ่างเก็บน้ำสี่เสียด	7	7
รวม	102	102

พร้อมทั้งสอบถามเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานอีก 7 ราย

1.5.3 เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง คือ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ ในที่นี้แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์มีทั้งหมด 3 ชุด ประกอบด้วย (1) แบบสอบถามเกษตรกรผู้เข้าร่วมโครงการทฤษฎีใหม่ (2) แบบสอบถามเกษตรกรที่ไม่ได้เข้าร่วมโครงการทฤษฎีใหม่ และ (3) แบบสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบโครงการขยายผลทฤษฎีใหม่ ดังรายละเอียดที่แสดงไว้ในภาคผนวก

1.5.4 การวิเคราะห์ ประมวลผลและนำเสนอข้อมูล

เมื่อได้ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจากแบบสอบถามแล้วนำมาตรวจสอบ (Edit) ความถูกต้องของข้อมูลและลงรหัสข้อมูล หลังจากนั้นก็จะนำไปประมวลผลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ เพื่อแปรข้อมูลออกมาในรูปของค่าสถิติต่าง ๆ ที่จำเป็นมาใช้ในการวิเคราะห์และรายงานผล เช่น ค่าเฉลี่ย ร้อยละ และค่าเฉลี่ย เป็นต้น

การนำเสนอข้อมูลในรายงานวิจัยฉบับนี้จะนำเสนอในรูปแบบของการบรรยาย ประกอบตารางพร้อม ๆ กับการวิเคราะห์ และสรุปผลที่ได้จากข้อมูลดังกล่าว

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เข้าใจแนวคิด วิธีการดำเนินงานโครงการทฤษฎีใหม่ เป็นการขยายความรู้ความเข้าใจ แนวทางการพัฒนาท้องถิ่นให้กว้างขวาง อันจะนำไปสู่แนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับสังคมไทยต่อไป
2. ทำให้ทราบถึงผลของการดำเนินงานโครงการทฤษฎีใหม่ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงในชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม
3. ทำให้ทราบถึงปัญหา และอุปสรรค ของการดำเนินงานของโครงการเพื่อจะได้ปรับปรุงและแก้ไขต่อไปให้ตรงกับพระราชประสงค์

1.7 ข้อจำกัดของการวิจัย

1. รายงานวิจัยยังขาดการศึกษาวิเคราะห์ในเชิงคุณภาพ ตามที่ได้กำหนดไว้ในเค้าโครงข้อเสนองานวิจัย โดยอาศัยข้อมูลจากการเข้าไปสังเกตการดำเนินงานโครงการทฤษฎีใหม่ของเจ้าหน้าที่และเกษตรกร ข้อมูลที่ได้จึงมาจากเอกสารต่างๆ การสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม และการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่และเกษตรกรในช่วงเวลาสั้นๆ เท่านั้น ทั้งนี้ด้วยเหตุผลสำคัญ 3 ประการคือ ประการแรกคือขอบเขตของงานวิจัยครอบคลุมหลายพื้นที่ ประการที่สองคือโครงการสามารถจ้างผู้ช่วยวิจัยได้ ๖ เดือน ซึ่งทำให้ไม่มีเวลาพอที่จะให้เข้าไปสังเกตการดำเนินงานเป็นระยะเวลาตามตั้งใจ ประการสุดท้าย เป็นข้อจำกัดของผู้วิจัยซึ่งไม่สามารถออกศึกษาพื้นที่การปฏิบัติงานได้อย่างเต็มที่

2. การใช้ข้อมูลจากการสอบถามจะมีปัญหาในเรื่องความแน่นอนแม่นยำ เนื่องจากข้อมูลต้องอาศัยความสามารถในการจำของผู้ถูกสอบถาม จึงมีบ่อยครั้งที่ต้องใช้ข้อมูลจากการประเมิน เช่น ค่าใช้จ่ายในการขุดสระ ในการประกอบอาชีพ ราคาและปริมาณของผลผลิต โดยอาศัยราคาตลาด หรือราคาซึ่งใกล้เคียงกับเพื่อนบ้านคนอื่นๆ ในพื้นที่เดียวกัน เป็นต้น

1.8 ส่วนประกอบของรายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยจะแบ่งออกเป็น 4 บท ตามลำดับต่อไปนี้

บทที่ 1 บทนำซึ่งกล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย วัตถุประสงค์ สมมติฐานการวิจัย วิธีการศึกษา และ ฯลฯ

บทที่ 2 ทฤษฎีใหม่ในบริบทของสังคมเศรษฐกิจไทย กล่าวถึงความเป็นมาทางแนวคิด เศรษฐกิจพอเพียง และ โครงการทฤษฎีใหม่ ตามแนวพระราชดำริ ตำราของทฤษฎีใหม่ในมุมมองต่างๆ รวมทั้งการประยุกต์ใช้ทฤษฎีใหม่ที่เป็นอยู่

บทที่ 3 การประยุกต์ใช้ทฤษฎีใหม่ : ผลการวิจัย เป็นการเสนอผลการวิเคราะห์ทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการทฤษฎีใหม่ รวมทั้งการเปรียบเทียบสภาพโดยรวมทางเศรษฐกิจและสังคม ของเกษตรกร และสิ่งแวดล้อมก่อนและหลังการเข้าร่วมโครงการ

บทที่ 4 บทสรุป ความสำเร็จ ปัญหา อุปสรรคในการดำเนินโครงการทฤษฎีใหม่และการเสนอแนะแนวทางแก้ไข